

LA LLUITA PER LA PROPIETAT DE L'AIGUA

Miquel Gual Pons

RESUM

Al segle XV existia al coll de Sóller devora el pont d'en Valls la font de la Salaverda. Rullan i Mir relata molt bé la font i la troballa de la font d'en Redó. Hem de tenir en compte que eren fets contemporanis de Rullan i Mir –la font d'en Redó la troben l'any 1869– el fet va ésser que d'un bon moment es va crear una forta pugna amb l'altra font més antiga i de propietaris més poderosos els Zafortesa de Son Angelats. La propietat de l'aigua acabà als tribunals amb el posterior plet guanyat en primera instància per la Salaverda i en segona per la font d'en Redó. Però la documentació acaba aquí i el que sabem és que en el segle XXI la font té dos propietaris grossos, els de Son Angelats i el del Pla d'en Bieleta.

De 1871 a 1920 les dues fonts explotaven els seus cabals d'una manera més o menys pacífica. Però aquest any els propietaris de la font d'en Redó netejaren la seva mina i sembla que disminuïren la font de la Salaverda. De l'any 1920 a l'any 1931 les dues propietats feren obres a les seves mines per tal d'aconseguir el cabal de l'altra.

La solució del conflicte acabà l'any 1932 amb la unificació de les propietats a la font d'en Redó, la desaparició de la font de la Salaverda i el repartiment de les hores d'aigua entre les dues propietats.

Un exemple clar de la lluita pel control de l'aigua a la vall de Sóller.

Aljub del Convent de Jesús.

LA SALAVERDA

Al segle XV la família Salavert tenia una extensa propietat de terra a la part de baix del pont d'en Valls. Per situar-nos, recordem que la carretera del coll de Sóller no estava ni de bon tros construïda, l'antic camí de Ciutat pujava de cap a l'antic convent de Jesús i anava a sortir un poc més amunt de l'actual túnel.

La font naixia a la vora del llit del torrent del coll de Sóller per sota del pont d'en Valls. Per mor que la mina anava molt paral·lela al torrent i es trobava amb aquest darrer a un revolt on les aigües podien atacar amb violència la construcció, es va decidir construir un gran marge¹ de pedra ajustada i de bonica factura paral·lel al mateix torrent per preservar la font de les violentes revingudes del torrent del coll de Sóller.

¹ Tot i que no ho podem afirmar amb rotunditat sembla que aquest marge es va construir a finals del segle XIX o a les primeries del XX en el moment de la lluita per "robar" el cabal de la font d'en Redò.

Sembla que al segle XV dita font regava la falda de la muntanya que va de Can Gomila al carrer del Cementiri per damunt el que rega la font de s'Olla i on actualment la rega la font d'en Joy. Tot i que no tenim cap certesa no seria desventurat afirmar que segurament la zona de reguiu de dita font no va arribar mai al cementiri, possiblement acabés per la zona de ses Torretes. O abans.

Factors com la minva de cabal i sobretot la llargària de la sèquia que provocava un manteniment quantiós per molts de pics no dur aigua varen motivar que dit ramal es deixés perdre.²

L'any 1620 començaren els canvis, la font d'en Salavert, que era com s'anomenava en aquells moments va ésser adquirida per Jaume Custurer.

L'any 1656 trobam unes seccions de passatge on entre altres propietaris ens compareix el pare guardià del convent de Jesús (3).³ – és a dir la sèquia va canviar de comellar i va passar d'anar baix les faldes de la serra d'Alfàbia a les faldes del Teix. Sembla que per aquells temps la font just regava fins a les terres del costat del convent.⁴ Deu anys després hi va haver una segona secció de pas, cosa que ens fa pensar que les aigües anaven tira a tira guanyant longitud i superfície d'horta.

L'any 1717 D. Berenguer Truyols canonge de l'Església de Mallorca comprà en subhasta la font que pertanyia a Baltasar Mayol a qui la Inquisició va confiscar els bens. El canonge Berenguer era el senyor de l'extensa finca de Son Angelats i des de aquells moments la font es va lligar per sempre a la finca de Son Angelats. Descomptat de dues hores que seguien en propietat de Catalina Barceló des de 1674 els hereus de Catalina podien emprar l'aigua sempre que hi arribés.⁵

Aquest fet darrer, unit al fet que la primera sèquia ja s'abandonés per falta de cabal ens fa pensar que dita font devia sofrir fortes minves en els mesos

² No hem trobat cap vestigi de dita sèquia, tot i que segurament devia anar molt més avall que la font d'en Joy, ja que aquesta aconseguí altura gràcies a l'aqüeducte que es va construir penjat al penya-segat que es troba davant en Marès.

³ El convent de Jesús estava ubicat al començament del camí vell de Palma damunt l'actual rotonda primera del carrer Nou amb el desviament. A la part de sobre del taller de la Ford. De l'antic convent just es conserva el nom del lloc i una cisterna (possiblement de la clasta de l'edifici) que ara es troba al bell mig d'un hort.

⁴ Sembla que la cessió de pas duia la prohibició de sembrar cap arbre a menys de 8 pams (1,60m) de la sèquia, ni provocar cap impediment que returés l'aigua.

⁵ Aquest fet, el de condicionar l'ús de l'aigua al cabal, ens indica clarament la irregularitat de dita font, ja que se suposa que si hi ha una font amb sèquia és que du aigua tot l'any.

Antiga s'iquia de Salaverda.

Boca de Salaverda.

d'estiu o que amb el temps un esllavissament de terres desviés el gruix de l'aigua cap a altres indrets. Fos com fos, pareix demostrat que hi havia més ganes de tenir aigua que aigua en si.

A partir d'aquesta data (1717) la sèquia anà guanyant metres de longitud i tira a tira per compra dels terrenys on passava va arribar a la finca de Son Angelats que recordem es troba al començament de la carretera de Deià, just damunt Son Puça. És possible que els senyors de Son Angelats lloguessin hores d'aigua als pagesos pròxims a la sèquia. El que està demostrat és que la propietat es mantenia unificada i encara al dia d'avui Son Angelats pràcticament no ha venut gens d'aigua i és una de les finques que té més hores d'aigua d'una font de multipropietaris.

Mina de la font d'en Redó op del Diable.

LA FONT D'EN REDÓ O DEL DIABLE

La dècada dels anys 80 del segle XIX Sóller vivia una febre de recerca de fonts. Es crearen societats o companyies i els propietaris feien mines i pous a veure si a les faldes de les muntanyes podien trobar aigua. L'objectiu era clar, fer créixer l'horta i els tarongers part damunt les mítiques fonts de s'Olla i s'Ullet.

També hem de tenir en compte que l'any 1869 Sóller i Mallorca patien una greu sequera que accentuà les ganes de cercar aigua. També en aquells temps va comparèixer per Sóller un tal Antoni Mayol i Arbona (*Cauvià*). Que va passar de teixidor a saurí i es va anar passejant per tot Sóller marcant aigua a dret i tort, això va fer que la gent s'animés més del normal i compareguessin tot un enfilall de font noves i d'empreses creades per cercar aigua amb més o manco fortuna. Aquesta recerca ens donà com a resultat:

Font d'en Joy 1869.

Font de sa Senyora de cas Don(1868).

Font de cas Patró Lau o es Barranc 1868.⁶

Font d'en Redó 1869.

Font Nova de cas Don 18...

Don Amador Castañer posseïa l'olivar de ses Bases d'en Tries. Dit olivar tenia un albelló que brollava amb força durant les pluges de l'hivern creant una gran bassa d'aigua dins l'olivar.

Encès pel seu veïnat Jaume Joan Joy que el juliol de 1869 va trobar l'aigua de la font den Joy a l'olivar del Mares molt proper al seu olivar. Es va decidir eixamplar l'escletxa on sortia l'albelló i es trobà un gran llac subterrani que quan li van donar sortida va fer comparèixer una nova font. Això era el primers dies del mes de setembre de 1869.

El problema va venir pel fet que coincidir⁷ amb l'assecament de la font de la Salaverda, potser per l'acció d'en Castañer o simplement que en aquell inici de tardor no havia plogut suficientment per mantenir el cabal de finals d'estiu.

Fos com fos va començar una llarguíssima pugna tant judicial com física per l'obtenció de la propietat de l'aigua.

⁶ Aquestes també acabaren en plet i el guanyà el patró Lau. El que passa és que mai no va poder fer arribar l'aigua fins a casa seva ja que havia de passar per dins cas Don.

⁷ Així ho afirma en el seu moment la propietat de la Salaverda.

Pla d'en Bielet.

ELS PLETS

El primer en moure fitxa va ésser Catalina Tomàs Zaforteza, tutora dels hereus de Son Angelats, que va posar un interdicte contra en Castañer on al·legava que ella tenia aigua fins que en Castañer va treure la seva font més amunt i va deixar eixuta la seva. El va guanyar, i es va condemnar Amador Castañer a restituir els terrenys del seu olivar a l'estat original.

Però sembla que el que va fer Amador va ésser apel·lar a la sentència de la Salaverda, això era l'any 1871, al·legant bàsicament el que tothom sabia, que la font s'assecava quan l'estiu s'allargava més del compte i pensem que aquest estiu Mallorca arrossegava una llarga sequera. Aquest cop els propietaris de la font d'en Redó guanyaren l'apel·lació i la font d'en Redó seguí brollant aigua.

Son Angelats.

1871-1920

A partir de 1871 conviuen les dues fonts amb els seus respectius ramals, siquiers i despeses, sense aparentment litigis judicials.

La Salaverda segueix regant la finca de Son Angelats i un parell més d'arrendadors que anava trobant pel camí a la falda del massís del Teix, i la font d'en Redó seguia donant aigua als seus propietaris també a la falda del mateix massís, a una cota superior.

Sempre quan en venia suficient, ja que sembla que tant una com l'altra anaven minvant el seu cabal. Però pel que fa a la font d'en Redó un dels factors principals sembla que no era la falta de aigua sinó l'abandonament en què es trobava la font i la sèquia. Però sobretot on es perdia més aigua era a conseqüència de la falta de cura de la mina on despreniments, arenes i terres dipositades dins la mateixa per les revingudes hivernals i que en feien augmentar el nivell de sòl i provocaven que l'aigua s'esvenqués. Tots aquests cúmuls de circumstàncies feien que quan arribaven els mesos d'agost i setembre amb la lògica disminució de cabal fes que la font gairebé s'esgotés.

Son Pons i el coll de Sóller.

El memoràndum consultat per l'autor explica que la raó principal de dit abandonament és: *“Las desavenencias que entre ellos (els propietaris) surgieron con motivo del repartimiento de los gastos de alumbramiento, canalización de la fuente, y litigio que tuvieron que sostener; cuyos pagos demoraron algunos y no llegaron a satisfacer en su totalidad, por cuyo motivo no consiguieron nunca una inteligencia para el aprovechamiento de las aguas de esta fuente”*.

1920 CANVI GENERACIONAL I DE MENTALITAT

Feia 49 anys que s'havia tancat el plet en fals. Aquest temps no va acabar de demostrar si les dues fonts no eren més que una i que si estaven interconexionades entre elles d'una manera tan clara que n'afectaven els cabals.

El fet és que l'any 1920 Amador Castañer i els altres propietaris que començaren l'empresa ja havien passat a millor vida. Després del relleu generacional i/o de la venda de terres i drets d'aigua començava una nova i definitiva etapa en la vida de les dues fonts unides pels plets, per la proximitat i per, l'aquíífer.

L'any 1920 la propietària del Pla d'en Bieleta era Antònia Mayol Simonet (màxima propietari de la font, l'any 1925 tenia almenys 42 hores arrendades més les hores que tenia en propietat que no arrendava i que aprofitava per regar el seu extens hort). I la resta de propietaris es posaren d'acord per treure profit a la font de la seva propietat i començaren una neteja de la font i una adequació de les sèquies que reactivà la lluita per l'aigua.

El que passà és que en aquesta ocasió prescindiren d'advocats i procuradors i es llançaren a una guerra sobre el terreny que va durar 11 anys, fins l'any 1931. De fet el període comprès entre l'any 1920 i l'any 1931 és tan singular i interessant que transcriurem el text original del memoràndum fet l'any 1931, on es relaten els fets amb tot luxe de detalls.⁸

⁸ *Al llegar al año 1920 se pusieron de acuerdo (els propietaris de la font d'en Redó) para limpiar el cauce de la misma y reparar los desprendimientos acaecidos, lo que efectuaron en parte, consiguiendo aumentar el caudal del agua sin secar la fuente de la "Sala Verde".*

Estimando los dueños de esta fuente algunos años despues (con motivo de presentarse un verano mas seco que los anteriores) que habia disminuido el caudal de su fuente, practicaron obras encaminadas a bajar el nivel del orificio de salida consiguiendo aumentar el caudal i dejar seco la fuente den Redó.

A consecuencia de esto los dueños de esta fuente (en Redó) limpiaron totalmente la galeria de su fuente y volvieron a recuperar el caudal perdido.

En los años sucesivos hasta el año 1931 se reprodujo en distintas ocasiones el forcejeo por parte de los propietarios de la "Sala Verde" de apropiarse todo el manantial bajando el nivel del orificio de salida de las aguas, lo que consiguieron, secando cada vez la fuente den Redo, obligando entonces a los propietarios de esta fuente, ha hacer obras en la suya para recuperar el caudal perdido, lo que tambien conseguian, siendo pero de anotar que nunca secaron la otra fuente aunque disminuyesen su caudal.

Siguiendo es esta pugna llego el verano de 1931 que se distinguió por ser el mas seco que habiamos experimentado desde hacia mucho tiempo.

Por el mes de julio los propietarios de la fuente de la "Sala Verde" empezaron a practicar obras de mas importancia que los años anteriores en su galeria para bajar el nivel del orificio de salida de las aguas y despues de cuantiosos trabajos los quales hicieron muchos barrenos, consiguieron a mediados de mes de agosto , apropiarse de todo el caudal dejando en seco la otra fuente de can Redó.

Los propietarios de esta, en su defensa y atendiendo a sus intereses, hicieron obras en su galeria encaminadas tambien a bajar el nivel del orificio de salida de las aguas, consiguiendo al cabo de unas captar todo el caudal de la fuente dejando en seco la otra fuente de la "Sala Verde".

En este estado las cosas, los propietarios de este manantial considerando tal vez lo costoso y peligroso para la solidez de su galeria que resultaria proceder y practicar un nuevo desnivel de la misma y lo que avanzada que se encontraba la estacion veraniega, decidieron instalar un motorbomba para elevar el agua del manantial, tratando de esta suerte de apoderarse de todo el caudal y secar la fuente den Redo.

Instalado el motor, despues de improbos trabajos y de hacer muchos barrenos es su galeria no les dio el resultado apetecido de apoderarse de la totalidad del manantial, pero si de disminuir considerablemente el caudal de la fuente den Redo despues de alternativas diversas, en que se puso de manifesto la irregularidad en que marchaba el motor.

L'any 1932 els propietaris de la font d'en Redó donaren la primera passa per intentar arribar a un acord amb la família Villalonga, ja que estava demostrat que qui més baixava el nivell de la seva captació més aigua tenia, però menys en tenia l'altra i la pugna semblava eterna. En primera instància els senyors de Son Angelats no tingueren en compte la proposta dels regants de la font d'en Redó, entre altres coses perquè la proposta sembla que es va fer a la primavera del 1932, quan encara no es regaven molt els horts i la font de la Salaverda tenia prou cabal per satisfer les necessitats dels Villalonga.

Preocupats els propietaris de la font d'en Redó amenaçen els Villalonga de reprendre la via judicial si proven de tornar a fer obres a la mina de la Salaverda. S'emparaven en la sentència de 1871 i d'una llei d'aigües del 13 de juny de 1879.

L'amenaça fa efecte i dia 31 d'agost de 1932, seixanta-tres anys més tard que Amador Castanyer trobà a l'olivar de cal Diable una font, es va acabar un dels episodis més curiosos i llargs sobre la lluita per la propietat de l'aigua a la vall de Sóller.

Els propietaris de la font d'en Redó i la Sala Verda accediren a abandonar i a no fer més obres de captació a la font de la Sala Verda i al conseqüent repartiment del cabal de la font d'en Redó.

La distribució de les 168 hores de què consta una setmana varen ésser de la següent manera:

– Maria Villalonga i Cotoner de Son Angelats (S L)	91 hores
– Antònia Mayol Simonet del Pla den Bieleta (P B)	48 hores
– Amador Canals Pons de s'Hort des Convent (S L)	10 hores
– Margalida Magraner Morell de son Pons (P B)	8 hores
– Joan Pascual Colom de cas Sastre (PB)	4 hores
– Ramon Escales Morey de sa Vinya(PB)	3 hores
– Josep Forteza Forteza de sa Costa d'en Llorenç (PB)	0.39 minuts
– Maria Colom Casesnoves de cas Quic (PB)	0.26 i mig minuts
– Joan Ferrer Morey de cas Sant(PB)	0.26 i mig minuts

No sabemos si hubieran llegado a conseguir sus deseos de haberse prolongado el verano y haber llegado el motor a funcionar con mayor perfeccion. Probablemente si de no sobrevenir las primeras lluvias, que fueron muy abundantes, determinaron una crecida importante del manantial que anego las instalacion del motor y ocasiono el derrumbamiento de parte de la galeria.

Aquest va ésser el repartiment de les hores d'una setmana de la font d'en Redó. La font de la Salaverda es va abandonar, de fet l'any 2008 just rega quan ve aigua un parell d'horts dels olivars que es troben just a la vora de l'ull de la font.

Els dos ramals de les dues fonts es mantenen en funcionament i de fet es l'única font de Sóller que te dos siquiers, un per cada ramal.

L'any 2008 la llista de propietaris de dita font ha passat de nou a cinquanta-quatre.

Actualment els principals segueixen essent els mateixos que l'any 1932, però amb diferències d'hores. Repassem entre els antics propietaris quines hores tenen actualment;

- Germans Blasco Villalonga, Son Angelats	89.00.00 h
- José M Sicília Fernandez-Show, Pla d'en Bieleta	13.45.00 h
- Guillem Servera Rullan, l'Hort des Convent	10.03.30 h
- Pilar Simarro Marques, Son Pons	06.04.30 h
- M ^a Dolores Simarro Marques, Son Pons	02.30.00 h
- Maria Arbona Rullan, sa Vinya	02.00.00 h
- Josep Trias, la Costa d'en Llorenç	01.45.00 h
- Miquel Pascual Puig, cas Sastre	01.30.00 h

Can Quic i cas Sant ja no tenen aigua, cosa que conserva les hores intactes de l'Hort des Convent. El que segueix amb la majoria absoluta és Son Angelats, el que ha perdut més és el Pla d'en Bieleta i l'únic que ha augmentat en hores es la Costa d'en Llorenç.

La informació del segle XIX i anteriors l'he extreta de la *Història de Sóller* de Rullan i Mir, recordem que els esdeveniments es produïren en vida de Rullan i Mir.

La part del segle XX és el primer cop que es publica i don les més sinceres gràcies a Salvador Borràs Rullan, el darrer senyor del Pla d'en Bieleta (actualment és del pintor J. M. Sicília) ell tenia tota la informació i molta més que apareix en aquesta comunicació, i ell em va confiar la informació amb la qual he pogut realitzar aquest treball.

